

14. Стародубский Б.А. О классификации форм буржуазных государств. Сборник ученых трудов. Свердловск. 1964. Вып. 4. С. 446–498.
15. Благож И. Формы правления и права человека в буржуазных государствах. М., 1985. 219 с.
16. Денисов А. И. Сущность и формы государства. М., 1960. 238 с.
17. Керимов Д.А. Сущность общенародного социалистического государства. Вестник Ленинградского университета. 1961. № 23. С. 133.
18. Лашин А.Г. Возникновение и развитие форм социалистического государства. М., 1974. 417 с.
19. Витченко А.М. Теоретические проблемы исследования государственной власти. Саратов, 1982. 194 с.
20. Киреева С.А. Политический режим как элемент формы государства (теоретико-правовое исследование): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Саратов, 1997. 29 с.
21. Кульков М.О. Теоретические проблемы типологии форм государства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Саратов, 2008. 34 с.
22. Кульков М.О. Структура формы государства как основание ее типологии. Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 5. Юриспруденция. Волгоград. 2006. Вып. 8. С. 67–74.

УДК 340.116

ДОКТРИНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ У ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ

DOCTRINAL UNDERSTANDING OF THE LEGAL SYSTEM IN FOREIGN AND DOMESTIC LEGAL SCIENCE

Степаненко К.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри загальноправових дисциплін та адміністрування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті досліджуються питання визначення доктринальних основ правової системи. Проаналізовані основні підходи до визначення правової системи у зарубіжній та вітчизняній правовій науці. Визначаються фактори, що впливають на зміст сучасних правових систем, зокрема правової системи України.

Ключові слова: правова система, національна правова система, правова система України, доктрина, право, держава.

В статье исследуются вопросы определения доктринальных основ правовой системы. Осуществлен анализ основных подходов к определению правовой системы в зарубежной и отечественной правовой науке. Определяются факторы, влияющие на содержание современных правовых систем, в частности правовой системы Украины.

Ключевые слова: правовая система, национальная правовая система, правовая система Украины, доктрина, право, государство.

The article deals with the issues of determining the doctrinal foundations of the legal system. The analysis of the basic approaches to the definition of the legal system in foreign and domestic legal science is carried out. The factors influencing the content of modern legal systems, in particular, the legal system of Ukraine, are determined.

Key words: legal system, national legal system, legal system of Ukraine, doctrine, law, state.

Постановка проблеми. Україна наразі переживає складний період реформування державних інститутів, адаптації до європейського права правової системи, яка, на відміну від країн, де правові системи встановлювалися поступово й еволюційно, вимушена будуватися прискорено й активно. Проведення реформ, здатних вивести нашу державу на принципово новий рівень існування, створити сервісну модель державного управління, потребує оновлення теоретико-методологічних інструментів, які вже не в змозі через моральну та функціональну застарілість від-рефлексувати нову якість вітчизняного права, його структуру та сучасні механізми застосування, особливо на тлі недостатнього рівня науково-теоретичної розробки основ теорії міжнародних та національних правових систем.

Неможливість збагнути та структурувати глибинні пласти сучасних правових відносин породжує усвідомлення необхідності введення в юриспруденцію нових комплексних, більш рухливих, заснованих на прецедентному праві категорій заради досягнення високого рівня регулювання суспільних відносин. Однією з таких магістральних категорій і є правова система, нова якість якої вкрай необхідна сучасному українському суспільству для вирішення завдання із досягнення правової впорядкованості і правової стабільності у внутрішніх та міжнародних відносинах, формування правової свідомості та підвищення правової культури, впровадження новітніх технологій у здійсненні правових операцій.

Стан опрацювання. Питання, пов'язані із розвитком правової системи як специфічного юридичного явища, досліджувалися у працях зарубіжних і вітчизняних авторів: С.С. Алексєєва, М.І. Байтіна, Р.М. Бірюкова, В.Г. Графського, М.І. Козюбри, Я.І. Ленгер, Л.А. Луць, Г.В. Мальцева, С.О. Маркової-Мурашової, М.І. Матузова, В.С. Нерсесянца, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабіновича, В.М. Сирих, Ю.О. Тихомирова, Є.О. Харитонова, М.Г. Хаустової, М.В. Цвіка, А.К. Черненко, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, В.О. Шиянова та ін. Однак досліджень правової системи на сучасному реформаційному етапі становлення України, пов'язаного із цим перегляду арсеналу методологічних інструментів для проведення ефективних реформ, модифікації і конвергенції елементів національного та європейського права не так багато. Таким чином, визначення за цих умов доктринальних основ правової системи є достатньо актуальним завданням для вітчизняної теорії держави та права.

Метою статті є визначення доктринальних основ правової системи як специфічного правового явища. Реалізація поставленої мети вимагає вирішення таких задач: а) аналіз основних підходів до визначення правової системи у зарубіжній та вітчизняній правовій науці; б) визначення факторів, що впливають на зміст сучасних правових систем, зокрема правової системи України.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних питань у контексті правильного розуміння стану і тенденцій

розвитку та функціонування правової системи певного типу є *доктринальне розуміння* правової системи взагалі як специфічного правового явища. Питання розуміння правової системи є одним із найбільш дискусійних у зарубіжній та вітчизняній правовій науці. Дискусії, пов'язані із визначенням терміну «правова система», оцінкою можливості його використання у співвідношенні із системою права держави, точаться в юридичній науці ще з 60-х рр. ХХ ст. Аналіз комплексних, спеціальних і суміжних праць, де досліджуються різні аспекти даної проблематики, підтверджує, що така юридична категорія, як «правова система», що належить, як і інші підсистеми універсальної соціальної системи в цілому, до складно організованих конструкцій, використовується інтенсивно і багатогранно.

Слід визнати, що загальне визнання вживаності теоретико-юридичного терміну «правова система» в наукових дослідженнях і правотворчості не породило єдиної думки щодо поняття і змісту цього явища. Можна зустріти певні спроби встановлення методологічних критеріїв або напрямів дослідження правової системи. Так, Н.М. Онищенко серед таких напрямів виділяє: системний, який вивчає сукупності взаємозв'язків та взаємодій всередині правової системи, розглядає правову систему як форму організації, що здатна адаптуватися до соціальних змін, забезпечити пошук оптимальних політико-правових рішень; ціннісно-нормативний, котрий, на відміну від першого, виходить із урахування культурно-історичного, духовного змісту правової системи, яка ґрунтується на ідеалах свободи, рівності, справедливості [1, с. 4]. Враховуючи ці напрями та систематизуючи різні погляди на зміст та структуру правової системи, можна виділити *два основні підходи* до її визначення у внутрішньодержавному розумінні. Прихильники *першого* з них характеризують поняття правової системи через призму не тільки позитивного права, а й деяких інших тісно пов'язаних із ним і між собою активних елементів правової дійсності. Наприклад, до числа таких елементів відносять юридичну практику і правову ідеологію (панівну в суспільстві правосвідомість) як прояви права, через які розкриваються його сутність і особливості як нормативного регулятора [2, с. 47] або ж глобалізацію, виділяючи її основні напрями впливу на національну правову систему: універсалізація національного права; подальше посилення впливу міжнародного права на національне право; зміцнення позиції регіонального права у функціонуванні національної правової системи; вплив наднаціонального права як продукту глобалізаційних процесів на національну правову систему [3, с. 4]. Правова глобалізація розглядається як неперервний, об'єктивно існуючий, загальносвітовий процес, який поширюється на правовідносини в усіх без винятку сферах суспільного життя, що мають світове значення, зумовлює виникнення таких взаємозв'язків та взаємозалежності між суб'єктами таких правовідносин, сприяє уніфікації, стандартизації норм прав, створенню єдиного правового простору та може мати як позитивні, так і негативні наслідки [4, с. 4]. Означений підхід цих та інших авторів можна назвати виправданим, оскільки він дозволяє комплексно оцінити багатогранне явище «правової системи», не зупиняючись виключно на окремих проблемах її внутрішньої структури та вираження правових норм, а неодмінно враховуючи у дослідженні й зовнішній, міжнародно-правовий рівень.

Другий підхід до змісту правової системи вирізняє прагнення його прихильників ставитися до цього поняття як до всеохоплюючої категорії, що відображає усі правові явища і всю правову дійсність, що існують у суспільстві. Прихильники даної позиції не вважають за необхідне визнавати ознаки однорідності у елементів правової системи. Більш того, вони спеціально підкреслюють, що компоненти, які входять до правової системи, неоднакові за своїм значенням, юридичною природою, питомою вагою, самостійністю і ступенем впливу на суспільні відносини.

На їхню думку, дати вичерпний перелік елементів правової системи неможливо, оскільки сама правова система – це складне, багаточарове, різнорівневе, ієрархічне і динамічне утворення, у структурі якого є свої системи і підсистеми, вузли і блоки. Багато її складових частин виступають у вигляді зв'язків, відносин, станів, режимів, статусів, гарантій, принципів, правосуб'єктності та інших специфічних феноменів, що утворюють велику інфраструктуру або середовище функціонування правової системи. Показовою з цього приводу є позиція Н.М. Онищенко, яка визначає саму об'ємну структуру елементів правової системи: право як сукупність норм, що створені та охороняються державою; законодавство як форму вираження цих норм (нормативні акти); правові принципи; правові установи, які здійснюють правову політику держави; судову та іншу юридичну практику; механізм правового регулювання; правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); права, свободи та обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); правову діяльність; систему сформованих у суспільстві правовідносин; законність і правопорядок; правову ідеологію (правосвідомість, юридичні доктрини, теорії, правову культуру); суб'єктів права (індивідуальних і колективних); системні зв'язки, що забезпечують єдність, цілісність і стабільність системи; інші правові явища (юридичну відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, режим, законні інтереси), які, на думку автора, і створюють «інфраструктуру» правової системи [1, с. 20].

Дійсно, призначення правової системи полягає у відображенні цілісного комплексу правових явищ конкретного суспільства, зумовленого об'єктивними закономірностями його розвитку, усвідомлюваного і відтвореного людьми та їх організаціями. Поняття «правова система» складається внаслідок аналізу всіх правових явищ і процесів, у т. ч. неюридичних соціальних процесів, тісно пов'язаних із юридичними. Водночас було б помилково включати до складу такого комплексу всі правові явища, характерні для даного суспільства, розширюючи предмет, а тому й обсяг даної юридичної категорії до невизначених меж. Правова система суспільства, існуючи в правовій реальності (правовій дійсності, правовому житті), все ж не охоплює їх у цілому.

Існує група авторів, які, навпаки, в якості визначального критерію змістовності правової системи визнають тільки один головний елемент, такий, наприклад, як *правові засоби* («сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих засобів, що забезпечують правове регулювання суспільних відносин і виражають якісний стан правової організації певного суспільства» [5, с. 304]); *суб'єкт права* («стійка взаємодія суб'єктів права, що забезпечує досягнення правопорядку як необхідної умови функціонування соціальної системи» [6, с. 4]) або ж *державні органи* (правотворчі, правозастосовні, правоохоронні, судові органи, оскільки «все «правове» в суспільстві, об'єднаному в державу, і є його правова система» [7, с. 9]).

Ширше постає розуміння правової системи, коли автори не пов'язують себе рамками держави або суспільства, «об'єднаного в державу». Правова система визначається, наприклад, як те, що «виросло з минулого у теперішнє», яке проявляється «у правилах, у текстах, де ці правила записані, в людях, які реалізують правові норми, в органах влади, установах, юридичних особах, інших колективних учасниках правового обороту, в яких працюють ці люди, у величезній кількості найрізноманітніших рішень, вчинків, викликаних реалізацією правових норм» [8, с. 20]; її можна представити як «демаркаційну лінію між нормами і настановами як такими і їх структурами, інститутами і процесами, які вдихають у них життя» [9, с. 7; 9]. Запропонований підхід до розуміння правової системи є, безперечно, цікавим, але занадто абстрактним, ідеалізованим, його використання створює небезпеку надмірно широкого розуміння правової системи, не дозволяє розкрити ознаки, що мають відрізнити правову систему від інших правових явищ, а передає лише інтуїтивно схоплене відчуття того, чим може

бути правова система. Таке трактування не прояснює, чим саме характеризується правова система в змістовному плані, а, отже, використання такого підходу не забезпечує визначеності понятійно-категоріального апарату у дослідженні правових систем, фактично отожднює їх із правовою культурою, що в рамках компаративістського аналізу було б неприпустимо. Введення поняття «правова система» має сенс тільки тоді, коли воно використовується для відмежування чинного права у всіх його формах і проявах від інших правових явищ і процесів. Якщо не визнавати того, що правова культура є значно ширшим поняттям, ніж правова система, оскільки постає як «система упредметнених та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права», у той час як правова система охоплює тільки діюче право, дослідження правових систем фактично зводиться до досліджень правових культур і втрачає самостійне значення.

Визначаючи зміст сучасних правових систем, слід також згадати і *фактори*, що впливають на об'єктивні закономірності її існування. Так, розвиток правових систем світу в сучасних умовах продовжує зберігати тенденцію отожднювання правової системи з *державою*. Це не випадково, оскільки держава, незважаючи на появу альтернативних їй самоорганізованих за інформаційно-мережовим принципом спільнот, а також часту нездатність до вирішення внутрішніх і глобальних конфліктів, продовжує залишатися головним розпорядником більшості суспільних процесів, реалізатором спеціальних засобів із контролю за правопорядком та гарантом стабільності правової системи. Чітка прихильність до держави проявляється й у деяких авторських визначеннях, котрі тлумачать правову систему в «державницькому» аспекті як «наукову категорію, що дає багатовимірне відображення правової дійсності конкретної держави на ідеологічному, нормативному, інституційному і соціологічному рівнях» [10, с. 282]; активну складову частину правової дійсності, що знаходить вираз у сукупності загальнообов'язкових юридичних норм, принципів, інститутів, галузей, тобто у всіх визначених державою формах позитивного права; що виявляється в активній стороні правосвідомості, тобто в сукупності правових поглядів, ідей, уявлень мислення; як сукупність правозахисних організацій і праводслідницьких установ; законодавчих, правовиконавчих, правоохоронних, квазі-правоохоронних і судових органів та функцій, які вони виконують [11, с. 492–494], що забезпечують у процесі юридичної практики, опосередкованої правовою психологією, врегулювання суспільних відносин відповідно до об'єктивних закономірностей розвитку суспільства [12, с. 98–112]. Існують спроби звести правову систему лише до характеристики одного, до того ж ідеалізованого різновиду держави, а саме – *правової держави*, коли правова система розглядається як соціальна формація, що базується на концепції природних прав, засадах конституції, політичного плюралізму, виборчої демократії, відповідальності держави перед особою, міжнародного забезпечення політико-правових процесів у реалізації завдань суспільства, пов'язаних із соціальним партнерством і цивілізаційним розвитком.

Слід сказати, що державницький підхід до формування змісту національної правової системи є традиційним для права радянських та пострадянських республік, однак його переваги та недоліки слід шукати не в самій сутності держави як апаратного утворення, а у методах, які ця держава застосовує в процесі свого існування та еволюції. Від того, наскільки держава орієнтована на забезпечення прав людини, надання сервісних управлінських послуг, залежатиме ефективність і самої правової системи у всіх її багатогранних проявах, тоді як авторитарний стиль управління державними процесами зробить правову систему інструментом насадження волі правлячого класу, а правові відносини заплутає та ускладнить настільки, що все це рано чи пізно може призвести до соціального вибуху. Без належних демократичних традицій існування держави та суспільства, без наявності у громадян базових етичних

установок щодо закону, прав людини процес формування нової правової системи, як і застосування механізму реалізації її елементів, не має ніякого сенсу. Саме демократія як головна риса сучасних розвинених держав відіграє провідну роль у розвитку та функціонуванні правової системи, яка, у свою чергу, покликана поглиблювати та розширювати демократію [1, с. 6].

Крім цього, хоча взаємозв'язок держави і правової системи очевидний, «тотальний» етатистський підхід до розуміння даної категорії не цілком виправданий, оскільки діюче право не вичерпується правом юридичним. Тим більше, не можна визнати плідними спроби звести правову систему лише до характеристики однієї з різновидів держави – правової держави. Багато сучасних держав буде свою внутрішню та зовнішню політику на принципах, не пов'язаних із правом, маючи власну правову систему та формальний статус суб'єкта міжнародних відносин. У дослідженні змісту правової системи більш коректним видається *соціологічний* підхід, за яким правова система, що має самостійний статус, взаємодіє із суспільством, відображаючи усі його правові прояви і даючи комплексне уявлення про правову дійсність і рівні правового розвитку суспільства. Такі погляди на правову систему різняться лише трактуванням того, що її визначає – правові явища або засоби. Звідси правова система постає «сукупністю внутрішньо організованих, соціально однорідних і спрямованих до загальної мети правових явищ даного суспільства, кожне з яких виконує свою специфічну роль у правовому регулюванні або виходить за його межі у правовому впливі на суспільні відносини» [13, с. 128]. У такому трактуванні правовими явищами (засобами) виступають інститути, норми, відносини і правосвідомість у їх єдності і взаємозв'язку.

Найбільш суттєвим фактором, який впливає на зміст правової системи, для сучасної України є *інтеграційний* фактор. У рамках світового співтовариства сформовані і продовжують формуватися, незважаючи на об'єктивні труднощі, багато в чому унікальні правові системи окремих міждержавних об'єднань. Маючи власні базові принципи, оригінальні правові конструкції, систему джерел права, особливості правотворчого процесу і реалізації права, вони становлять унікальний об'єкт для комплексного дослідження, що в майбутньому тільки розширюватиметься та набудуватиме нової якості. Насамперед, йдеться про інтеграційне об'єднання країн Європи у Європейський Союз, і саме цей вектор правової інтеграції залишається для України пріоритетним, про що свідчить підписана у 2014 р. Угода про асоціацію з ЄС та подальше зближення національного права із європейською правовою системою.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладені розсуди, можна виділити такі особливості сучасного стану доктринального пізнання і формування правової системи: 1) актуальність обґрунтування категорії «правова система» як фундаментальної категорії загальної теорії права, здатної охопити комплекс усіх взаємопов'язаних правових явищ і процесів, що становлять правову сферу суспільства, і представити їх органічно як єдине ціле. Ця категорія дозволяє дати найбільш точну теоретико-правову характеристику держави та її національного права на фоні сучасних інтеграційних процесів; 2) наявність передумов для переходу від одного формаційного типу права до іншого, приведення його у відповідність із європейською доктриною права Європейського Союзу. Процес створення Україною власної правової системи зумовлений реальними потребами розвитку суспільства та спирається на історичні традиції українського права. Оскільки Україна географічно розташована на європейській частині континенту, а також через глобальний характер інтеграційних тенденцій правових систем країн Європи, становлення вітчизняної правової системи не може відбуватися ізольовано. Зважаючи на це, доцільним і надзвичайно важливим є вивчення відповідного досвіду провідних держав світу; 3) посилення ролі ме-

тодів правової науки, виникнення нових прийомів для пізнання правової дійсності, що робить можливим проведення поглибленого теоретичного аналізу сучасних політико-правових явищ в Україні, пізнання дійсних закономірностей, їх функціонування і розвитку, а також підготовки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення політико-правової практики; 4) національну правову систему України, враховуючи її зближення із європейською правовою

системою, слід будувати як змішану або правову систему інтегративного типу, що містить ознаки континентального та загального права. Такий підхід до розуміння національної правової системи дає змогу побачити її основне призначення – виступати в якості комплексної категорії, що описує стан українського права і правових явищ в державі, а також регулятора процесів асиміляції, модифікації і конвергенції елементів континентального та загального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Оніщенко Н.М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: автореф. дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2002. 32 с.
2. Алексеев С.С. Право: Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 712 с.
3. Бірюкова Р.М. (Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Міжнар. гуманіт. ун-т. О., 2011. 20 с.
4. Васечко Л.О. Національне право в умовах глобалізації (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2011. 20 с.
5. Вишневицкий А.Ф., Горбатюк Н.А., Кучинский В.А. Общая теория государства и права: учебник. М.: Изд-во деловой и учеб. лит-ры, 2006. 656 с.
6. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.01; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2005. 32 с.
7. Скакун О.Ф. Правова система України на правовій карті світу. Х.: Еспада, 2004. 454 с.
8. Жалинский А.Э., Рерихт А.А. Введение в немецкое право. М.: Спарк, 2001. 767 с.
9. Фридман Л. Введение в американское право / пер. с англ. / под ред. М. Калантаровой. М.: Прогресс, 1992. 286 с.
10. Муромцев Г.И. Проблемы общей теории права и государства. М., 1999. 412 с.
11. Сырых В.М. Теория государства и права: учебник. М.: Юрид. Дом «Юстицинформ», 2001. 591 с.
12. Гаврилов В.В. Понятие национальной и международной правовых систем. Журнал российского права. М.: Норма, 2004. № 11. С. 98–112.
13. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). М.: ООО ИД «Право и государство», 2005. 544 с.

УДК 336.1.07

ФІСКАЛЬНІ ОРГАНИ СТАРОДАВНІХ ДЕРЖАВ

FISCAL AUTHORITIES OF ANCIENT STATES

Форостянюк Д.В.,
здобувач

*Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

У статті розкриваються загальні закономірності формування і розвитку фіскальних органів в епоху рабовласництва, а також надається загальнотеоретична характеристика місця та ролі названих органів у механізмі стародавніх держав. Стверджується, що на етапі стародавнього, рабовласницького суспільства (IV тис. до н. е. – V ст. н. е.) держава була загарбницькою (флібустьєрською), оскільки одним із головних джерел її збагачення були загарбницькі війни і набіги на чужі території. Обґрунтовується думка, що, з погляду еволюції фіскальних органів, епоха рабовласництва є етапом фіскального монізму, коли фіскальні органи інституційно не виокремлені, а фіскальна функція здійснюється багатьма органами держави.

Ключові слова: фіскальна функція держави, фіскальні органи, державний апарат, стародавні держави, рабовласницькі держави.

В статье раскрываются общие закономерности формирования и развития фискальных органов в эпоху рабовладения, а также представляется общетеоретическая характеристика места и роли названных органов в механизме древних государств. Утверждается, что на этапе древнего, рабовладельческого общества (IV тыс. до н. э. – V в. н. э.) государство было захватническим (флибустьерским), поскольку одним из главных источников его обогащения были захватнические войны и набеги на чужие территории. Обосновывается мнение, что, с точки зрения эволюции фискальных органов, эпоха рабовладения является этапом фискального монизма, когда фискальные органы институционально не выделены, а фискальная функция осуществляется многими органами государства, наряду с другими функциями.

Ключевые слова: фискальная функция государства, фискальные органы, государственный аппарат, древние государства, рабовладельческие государства.

The author of the article has revealed the general patterns of the formation and development of fiscal agencies in the era of slavery, and has provided general theoretical characteristics of the place and role of these agencies in the mechanism of ancient states. It has been alleged that the state was invasive (flibustering) at the stage of the ancient, slave owning system (the IV century BC – the V century AD), since invasive wars and raids on foreign territories were one of the main sources of its enrichment. The author has substantiated the point of view that the era of slavery, in regard to the evolution of fiscal agencies, is the stage of fiscal monism, when the fiscal agencies are not institutionally allocated, and the fiscal function is carried out by many of the state agencies, along with other functions.

Key words: fiscal function of the state, fiscal bodies, state apparatus, ancient states, slave states.

Постановка проблеми. Одним із основних принципів сучасної теорії держави і права є принцип історизму, який полягає у тому, що державно-правові явища слід вивчати у розвитку, тобто розглядати те, як виникає держава і право, які основні етапи проходять у своєму розвитку, чим вони

стали нині, які їх подальші перспективи. Важливо отримати адекватне знання про всі етапи цього розвитку, аби воно не було уривчастим. Проте цілком зрозуміло, що чим віддаленішими від сучасності є ті чи інші етапи розвитку держави і права, тим складніше отримати повну й чітку картину від-